

Alberti deze voor ogen had. Voor Alberti gaat het erom dat de architect zijn plaats inneemt in de evolutie van zijn kunst om de ware principes ervan te achterhalen. De studie van de gebouwen van de klassieke oudheid is een logische stap voor wie wil bijdragen aan de continue evolutie van de discipline. Ze gelden als voorbeeld voor imitatie en verbetering. Hoewel dus geen hapklare recepten worden voorgeschreven, heeft het traktaat zeker een eigentijdse toepassing voor ogen.

Deze nuances nemen niet weg dat de vertaling van het traktaat en het nawoord van Ottenheim een mooie bijdrage leveren aan de discipline van de architectuurgeschiedenis en -theorie. Ook bieden ze architecten en liefhebbers van renaissance-architectuur een goede introductie tot Alberti's werk. De publicatie sluit bovendien aan bij het initiatief van uitgeverij Architectura & Natura om een aantal boeken van Scamozzi's *L'idea della architettura universale* beschikbaar te stellen aan een breed publiek (eveneens in samenwerking met Koen Ottenheim).³ Men kan alleen maar hopen dat deze Nederlandse vertalingen van sleutelteksten

uit de geschiedenis van de architectuurtheorie worden gevolgd door gelijkaardige initiatieven.

NELE DE RAEDT

- 1 Leon Battista Alberti, *De re aedificatoria* [*De architettura*], vert. en red. G. Orlando en P. Portoghesi, 2 dln., Milaan 1966; Leon Battista Alberti, *On the Art of Building in Ten Books*, vert. J. Rykwert, N. Leach en R. Tavernor, Cambridge MA/Londen 1988; Leon Battista Alberti, *L'art d'édifier*, vert., toel. en annot. P. Caye en F. Choay, Parijs 2004.
- 2 C. van Eck, *Organicism in Nineteenth-Century Architecture. An Inquiry into its Theoretical and Philosophical Background*, Amsterdam 1994, 45-62; C. Smith, *Architecture in the Culture of Early Humanism. Ethics, Aesthetics, and Eloquence 1400-1470*, New York 1992, 80-97; J. Poeschke, 'Zum Begriff der "concinnitas" bei Leon Battista Alberti', in: F. Büttner en C. Lenz (red.), *Intuition und Darstellung. Erich Hubala zum 24. März 1985*, München 1985.
- 3 V. Scamozzi e.a., *Vincenzo Scamozzi, architect te Venetië. De grondgedachte van de universele bouwkunst. Boek III: villa's en landgoederen*, Amsterdam, 2003; V. Scamozzi e.a., *Vincenzo Scamozzi, architect te Venetië. Boek VI: Zuilenorden*, Amsterdam 2008.

BÉ LAMBERTS

ART NOUVEAU IN NEDERLAND ARCHITECTUUR ROND 1900

Gorredijk (Noordboek) 2021, 416 pp., ill. in zwart-wit en kleur, ISBN 9789056156893, € 49,90

Het ontbreken van een uitgebreide studie van Jugendstil/Nieuwe Kunst/art nouveau-architectuur in Nederland vormt al decennia een groot hiaat in onze kunsthistorische literatuur. Behalve publicaties over enkele individuele ontwerpers en gebouwen, een paar lokale inventarisaties en enkele korte stukken in overzichtswerken is er niets. Een kloek boek van meer dan vierhonderd pagina's in groot formaat, met meer dan driehonderd foto's, bijna allemaal in kleur, is in deze

leegte meer dan welkom. *Art Nouveau in Nederland* toont honderden bekende en onbekende gebouwen in alle soorten en maten in het hele land, en nog veel meer architectonische en decoratieve details. Het biedt daarmee een mooi overzicht van de rijkdom van deze stijl in onze dorpen en steden.

Desondanks is dit bij lange na niet de studie die de genoemde lacune in onze kennis opvult. Dat komt vooral doordat dit boek ook een heleboel niet biedt.

Dat begint al bij de definitie van het onderwerp en de terminologie: op wat losse opmerkingen na maakt Lamberts niet duidelijk waarom hij voor de benaming art nouveau kiest, en niet voor Jugendstil, Nieuwe Kunst of eventueel een combinatie van termen. Gezien de onduidelijkheid en discussie over deze terminologie is dat een gemiste kans. De nadere definitie van art nouveau blijft vervolgens steken in een oppervlakkige opsomming van enkele karakteristieke stijlkenmerken – zoals de hoefijzerboog – die nauwelijks verder worden gedefinieerd. Soms worden ze ook slordig geïdentificeerd. Verdere analyse, bijvoorbeeld over hoe de stijl in Nederland is opgekomen, hoe die zich verhoudt tot buitenlandse voorbeelden en parallelle ontwikkelingen, of hoe er in de bouwtijd en daarna over werd gedacht, blijft op zijn best minimaal. De historische contextualisering van de getoonde architectuur – vooral gevels, maar ook interieurs – is voornamelijk beperkt tot vaak allang achterhaalde clichés over de ontwikkeling van de Nederlandse bouwkunst en de bouwpraktijk in de decennia rond 1900, die soms meermalen worden herhaald. Dat sommige van de betrokken architecten over hun werk en de art nouveau (Jugendstil/Nieuwe Kunst) als fenomeen schreven en discussieerden blijft helemaal buiten beeld, net als de geschiedenis van de wisselende waardering van de stijl. En hoewel het boek vol staat met losse opmerkingen over constructie en gebruik van gebouwen, ontbreken plattegronden en bouwtekeningen bijna helemaal en zijn ook foto's van iets anders dan straatgevels of details daarvan schaars. De keuze voor vrijwel alleen eigentijdse foto's betekent bovendien dat afgebroken gebouwen nauwelijks aandacht krijgen, en dat sommige gebouwen alleen in verminkte vorm zijn afgebeeld – of, zoals op de voorkant van het boek, inclusief forse latere toevoegingen.

Natuurlijk is dit geen wetenschappelijke studie, maar een boek dat voor een groter geïnteresseerd publiek lijkt te zijn bedoeld. Maar waarom zou een breed publiek niet wat meer informatie en reflectie aankunnen en verstoken moeten blijven van recente wetenschappelijke ontwikkelingen? Bovendien is dit niet bepaald een (koffietafel)boek met alleen maar mooie plaatjes met korte bijschriften. Bij elkaar bevat het toch een forse dosis tekst – maar op wie die is gericht en wat ermee wordt beoogd, is onduidelijk. Het betoog bestaat grotendeels uit opsommingen van feiten en feitjes, voor een flink deel min of meer duidende beschrijvingen van wat op de foto's te zien is. Erg leesbaar is de tekst niet, en niet alleen omdat die eigenlijk een eindeloze opsomming zonder structuur is. Het woordgebruik is nogal oubollig en er vallen flink wat vaktermen. Op stijl en grammatica valt hier en daar ook nog wel wat af te dingen. Daarbij komen nog de genoemde herhalingen, soms zelfs op dezelfde pagina. Ook inhoudelijk is de tekst niet heel strak. Som-

mige vaktermen en kwalificaties worden nogal losjes gebruikt: elke overspanning die rond en groot is heet een hoefijzerboog, en net niet symmetrische composities worden de ene keer symmetrisch en de andere keer asymmetrisch genoemd, om maar een paar voorbeelden te noemen.

Misschien is wel het grootste probleem dat ook de art nouveau zelf losjes is gedefinieerd. Meer dan een boek over art nouveau in Nederland is dit een boek over de buitenkant van nog bestaande gebouwen in deze stijl, en wat daar op lijkt. Gebouwen die primair in andere categorieën horen worden regelmatig tot art nouveau met aan andere stijlen ontleende elementen gemaakt. Helemaal curieus is dat het rationalisme van Berlage en zijn kringen simpelweg als een subcategorie van de art nouveau wordt beschouwd ('de rationalistische variant van de Art Nouveau') en de Amsterdamse Beurs dus tamelijk uitgebreid wordt beschreven. Op zich is dat misschien een interessante benadering, en tot op zekere hoogte te rechtvaardigen als je je blik beperkt tot veel van de decoratieve details. Maar zonder verdere uitleg en onderbouwing werkt dit vooral verwarrend en doet het noch recht aan de architecten in kwestie, noch aan de bestaande inzichten hierover. Het bevestigt ook nog eens het letterlijk oppervlakkige uitgangspunt van het boek: wat wel of niet art nouveau zou zijn, wordt afgeleid van vooral decoratieve stijl-details, zonder dat naar het bredere beeld en de context wordt gekeken. Een dergelijk stijlbegrip is anno 2021 wel heel ouderwets en beperkt, en lastig doordat maar weinig gebouwen echt 'stijlzuiver' zijn, voor zover dat concept überhaupt nog bruikbaar is.

De indeling van het boek draagt niet bij aan de overzichtelijkheid. Na geografische overzichten van eerst de steden en dan het platteland volgen hoofdstukken per gebouwtype. Dat gebeurt in niet altijd even duidelijke categorieën; zo vallen scholen en ziekenhuizen onder het hoofdstuk 'Gebouwen voor horeca, vereniging en cultuur'. Na de gebouwtypen volgen een hoofdstuk over bouwmaterialen, dat voor de helft is gevuld met paragrafen over verschillende soorten decoratieve tegels, een korte paragraaf over glas en ten slotte een paragraaf over 'decoraties en onderdelen' waarin alle andere bouwmaterialen aan bod komen – maar ook deuren en (geschilderde) interieurdecoraties. Wie hier iets zoekt over in art nouveau toch tamelijk cruciale aspecten als gebruik van beton, gietijzer en hout, vanuit constructief of zelfs decoratief perspectief, zal niet ver komen. Anders dan de hoofdstukken over (gevel)architectuur bevatten de paragrafen over bouwmaterialen bovendien nauwelijks tekst. Ze bestaan vooral uit pagina's vol met foto's van prachtige details, die soms moeilijk te traceren zijn omdat de beschrijvingen alleen plaats- en straatnamen bevatten maar geen precieze adressen.

Een laatste verrassing is een soort tweede deel dat

een vergezicht biedt op de art nouveau in diverse, voornamelijk Europese, landen. Niet bepaald wat je in een boek over Nederland verwacht, bovendien bevatten de paar pagina's die elk land krijgt weinig meer dan *greatest hits*, die niet of amper in verband worden gebracht met wat er verder in het boek wordt getoond.

De vraag die na lezing van dit boek overblijft is: wat kunnen we hiermee? Een academische of zelfs populairwetenschappelijke studie is het niet. Voor een echt koffietafelboek zijn de meeste afbeeldingen te klein. Nog los van formaat en gewicht is het ook lastig dit boek te gebruiken als (voorbereidende) reisgids, omdat de meeste behandelde gebouwen noch op plaats noch op architect geordend zijn, en de gegevens in de geografisch geordende hoofdstukken worden aangevuld in latere hoofdstukken. De afbeeldingen bieden wel, ondanks de geschetste beperkingen en de wazige definitie van wat is opgenomen, een fantas-

tisch overzicht vol onbekende meesterwerken. Via de registers op plaats en ontwerper kan veel worden opgezocht. Zaken als de gegevens over tegelfabrikanten zijn in combinatie met de afbeeldingen misschien nuttig voor verzamelaars van los materiaal. Misschien werkt het boek nog het best om al bladerend doorheen te dwalen en van gebouw tot gebouw of van detail tot detail te springen, alsof je een doos bonbons in je handen hebt die zo lekker zijn dat ze op zijn voordat je beseft dat je begonnen bent te eten – een paar uur eerder. Intussen blijft het wachten op een grondiger en diepgaander studie over de architectuur en interieurvormgeving van de Nederlandse Nieuwe Kunst, Jugendstil of art nouveau. Maar die kan dan wel weer putten uit de enorme berg voorbeelden die Lambert in zijn boek heeft verzameld.

VLADIMIR STISSI